

Hatırlardaki Eğitim

Alpaslan Durmuş*

EĞİTİMLE doğrudan ya da dolaylı olarak ilgisi olmayan adeta yok gibidir; eğer bu günümüzde veli, öğrenci ya da eğitimci değilsek mutlaka geçmişimizde bu rollerden birine veya birkaçına birden bürünmüşüzdür. Bu sebeple eğitime teorik, akademik ya da entelektüel ilgiye ilâve olarak pratik gerekler ve zorunluluklar dolayısıyla da ilgi gösterilir. Eğitimin bu insana ilişkili tarafı dolayısıyla, Terence'in "Ben insanım ve insanî olan hiçbir şey bana yabancı değildir" sözünde işaret edilen anlam özellikle tecellî eder ve "eğitim" hakkında herkes birtakım çizgileri "hatır tahtasına" çentikleyiverir. Zira "Çentiksiz gün, gün değildir"; kişi fark etse de etmese de, bir dahi baksa da bakmasa da bu çentikler zaten her daim oradadırlar.

Hayat her ânıyla, her karesiyle bin bir renk cümbüşüne sahip bir resm-i geçittir. Bu geçit üzerinde insanın üç hâli görülür: mâzî, hâl ve istikbâl. Bu sebeple "hatır tahtası"nda kalan önemlidir; günü gelir bu çentiklerden biri "hatırınızı alır" veya siz bir çentiğin "hatırına" "hatır bilir" bir tavır takınır ve saygıyla karşılırsınız ya da "hatır belâsına" katlanırsınız. Ki "hatır gönül kalmasın", darılmasın sizde "hatırı olan" hiç kimse... "Hatır kırmak"tansa, "hatıra dokunmak"tansa, "hatır yapıp" "hatırlarda kalır" ve "hâtıra"larda anılırsınız böylece...

Hatırlara dönüldüğünde kişisel hâtıralarımız, kişilere dair hâtıralarımız, kurumların hafızaları ve bu hafızaların toparlanıp dercedildiği eğitim kurumlarının tarihçeleri eğitim için zengin bir veri alanı teşkil eder; iş, bu verileri bizim için anlamlı olacak bütünlere taşımaktadır. Şu hâlde hatırlardaki eğitime eğilmek ve eğitim adına/eğitim için ondan bir şeyler devşirmek zaten her zaman orada olan çentiklere dönüp bakmaktan başka bir şey değildir. Hatırlara kazanmış çentiklere bakmakla elimize ne geçer (amaç ve fayda), nasıl bir süreç izlenmelidir (yöntem), hangi unsurlar çentikleri aydınlığa çıkarmak ve fark etmek için kullanılabilir (araç), kim/lerin "hatır tahta"ları en çok faydaya medar olabilir (kaynaklar), bu çerçevede ortaya konulmuş örnekler nelerdir (örnek çalışmalar/literatür) hususlarına bu yazıda bir giriş yapılacaktır.

* EDAM (Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları Merkezi).

I- Hatıralardaki Eğitime Eğilmek Ne Kazandırır?

Eğitim bilimleri birçok alt dalıyla birlikte bir bütün olarak insanın öğrenme sürecine dair bir bilgiyi ve bu bilgiden neşet eden uygulamaları üretir. Eğitimle ilgili gerek araştırmayı yapan öznenin kendi kişisel hâtıraları, gerekse başta yazılı belgeler olmak üzere, çeşitli araç gereçlerle ulaştığı başkalarının hâtıraları bu üretim çarkı için son derece önemli veriler sunar. Bu veriler kimileyin tek başına/kendinden ibaret bir kaynak, kimileyin başka bir kaynağın sunduğu veriyi kontrol etmeye ya da desteklemeye hizmet eden yardımcı kaynaklardır. Her iki tür için de geçerli olmak üzere hatıralardaki eğitimin tespitinin -ilk akla gelebilecek- şu faydaları zikredilebilir:

Eğitimle ilgili yaklaşımlar, uygulamalar ve dönemseller tartışmalara, tarafların kendi zaviyelerinden, kendi değer hükümleri çerçevesinden yaklaşılabılır. Böylece aynı olgunun farklı yönlerine farklı tonlarda tutulacak ışıklar o olguyu anlamamızı kolaylaştırabilecektir. Çünkü geçmişin hadiselerini anlamak hususunda zamanının değer hükümlerini de bilmenin önemi izaha ihtiyaç duymaz.¹

Çeşitli adet ve uygulamaların kökenleri, gelişimi ya da dönüşüm süreci hatıralara atılmış çentiklerden sızan ışıkla aydınlanabilir. Örneğin Filiz Meşeci resmî belge ve tarihsel dokümanlarda ulaşamadığı ilkokullardaki/ilköğretimdeki beyaz yaka-siyah önlük tarzındaki üniforma uygulamasının tarihlendirmesini, birinci el olmayan kaynaklardan tespit ettikten sonra tarihi belli olan “sınıf hâtırması” fotoğraflarına dayanarak yapmaya çalışmıştır.²

Farklılaşmalar ya da benzerlikler, örtüşen veya çatışan unsurlar açısından eğitim düşünceleri, eğitim süreçleri, kurumlar vb. arasında yapılacak karşılaştırmalı çalışmaların birtakım kısımları bazen ancak kişisel hâtıralara dayanılarak yapılabilir. Örneğin resmî raporlar ve eğitimin fiilî durumu üzerine uzman kritikleri eğitimle ilgili olarak bize zengin veriler sunmakla beraber resmî ve kurumsal bilgi alanında olmanın getirdiği sınırlılıklarla maluldür. Bunların kişisel anılarla dikkatli bir kontrolü bu maluliyeti gidermede önemli katkılar sağlayabilmektedir.³

1 Ahmet Turan Alkan'ın “bugünü anlama” çerçevesinde, 27 Mayıs 1960 Darbesinin uygulayıcılarından Orhan Erkanlı'nın anılarına (Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, 4. bs., İstanbul: Baha Matbaası, 1973) müracaat ettiği “Bir Zamanlar Üniversite Reformu” adlı yazısı bu bağlamda bir örnek olarak gösterilebilir; bkz. *Gemilerde Tâlim Var*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2005, s. 53-58.

2 Filiz Meşeci, *Cumhuriyet Sonrası Türk Eğitim Sisteminde Ritüeller: Kuramsal Bir Çalışma*, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s. 223.

3 Selçuk Akşin Somel, Osmanlı İmparatorluğu eğitim sisteminde modernleşme sürecini incelediği çalışmasının yedinci bölümünde kurumsal kaynaklarda verilen bilgilerle hâtıralardan elde ettiği bilgileri karşılaştırmalı olarak kullanarak okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim dönemlerinde sosyalleşmeyi tasvir eder. bkz. Selçuk Akşin Somel, *The Modernization of Public Education in The Ottoman Empire 1839-1908: Islamization, Autocracy* ♦

Muayyen ya da herhangi bir eğitim kurumunun tarihi üzerine yapılacak çalışmalar da özellikle *anlama* ve *tasvir* boyutlarında olmak üzere kişisel hâtıralar önemli imkânlarla sahiptir. Böylelikle soğuk betondan duvarları ile bir kurum yerine içindeki insanıyla canlı organizma olarak bir kurum hakkında konuşulmuş olacaktır.

Bir eğitimcinin kendisine has yönleri, kişiliğinin derslerine, derslerinde kullandığı yöntemlerine yansıyan boyutları, karşı karşıya kaldığı sorunlar, bunlarda ulaştığı çözümler ve sair değişik yönleri kuşatacak bir monografi çalışmasında hocanın “özgü”lüklerinden “özgün”lüklerine uzanan çizgi talebelerinin hâtıra satırlarının ışığıyla hatırı sayılır şekilde aydınlanabilir.

II- Hatırlardaki Eğitime Nerelerde Rastlanır?

Eğitime dair hatırdakilere (a) doğrudan eğitimcilerin eğitim ekseninde kaleme aldıkları hâtırat, günlük, inceleme vb. farklı türlerdeki ürünlerde, (b) genel olarak eğitim dışında bir amaçla -örneğin otobiyografi- kaleme alınmış olduğu hâlde değinmelerin ayıklanmasıyla/seçilmesiyle ulaşılabilir. Bu çerçevede sayılabilecek çalışmalar içinde net olarak bir tür içinde mütalaa edilebilecekler olduğu gibi, türler arası veya tanımlanmış belli bir türe girmeyenlere de rastlanabilmektedir. Bu yazı çerçevesinde işlevsel bir sınırlama yapacak olursak hatırdakilere yoğun olarak ulaşılabilir türler şunlardır:

A- Anılar

Yaşamakta olanı değil yaşanmış olanı, bellekte iz bırakmış olay ve olguları birinci kişinin ağzından kişisel yargılar ve yorumlarla veren hâtırat türü, edebî bir tür olarak yenidir. Ancak en eski metinler arasında da hâtıralar bulunmaktadır.⁴ Özel bir tür olarak ortaya çıkmasından önce genellikle tarih, gezi ve biyografi gibi daha yaygın türlerde yazılmış eserler içinde yer almaktaydı. Zamanla türler arasında daha net çizgiler oluşmuş, birtakım ayırım noktaları belirginleşmişse de birbirine yakın türler olarak *hâtırat*, *günlük*, *otobiyografi*, *biyografi*, *seyahatnâme* birlikte mütalaa edilebilir.⁵ İşlevsel amaçlı bir tanımlamayla “hâtırat”ı bir kimsenin yaşadığı dönemde tanık olduğu ya da yaşadığı ilginç olayları gözlemlerine ve kişisel bilgilerine dayanarak olayların yaşanmasından bir süre sonra kaleme aldığı metinler olarak tanımlayabiliriz.⁶ Yakın

and Discipline, Leiden, Boston, Köln: Brill, 2001, s. 242-270. Somel çalışmasında, uyguladığı yöntemin metodolojik gerekçelerine yer verdiği gibi sınırlarına da işaret etmektedir; bkz. s. 242-245.

4 Orhan Okay, “Hâtırat”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, c. 15, s. 445.

5 Bu türlerde kaleme alınmış eğitimle ilgili örnek metinlere bibliyografyada değinilecektir.

6 Bu türden metinler bazen bizzat yaşayan tarafından değil, onun sözlü ifadelerinin kayıt altına alınması suretiyle de üretilmektedir. *Sözlü tarih* ve *nehir söyleşi* çalışmaları bu bağlamda hatırlanmalıdır, ki eğitim alanında yapılmış bu türden birkaç çalışmaya kaynakçada yer verilmiştir.

türler olan “günlük”ü bir kişinin olayların meydana geldiği günlerde tuttuğu kayıtlar; “otobiyografi”yi yazanın kendisini konu edindiği metinler; “biyografi”yi bir kişinin çeşitli yönleriyle yaşamını ele alan eserler; “seyahatnâme”yi ise gezilen yerlerle ilgili olarak gezi sırasında ya da sonrasında tutulan notlar şeklinde tanımlayabiliriz.⁷

Anılar, yaşanmış olanın tanıklarının ifadeleridir. Tanık, tanığı olduğu olayları her zaman doğru algı(ya)maz, değerlendir(e)mez ya da aktar(a)maz ama bir olayın ne denli çok tanığı olursa o kadar doğruya yakın bir resme ulaşmak mümkün olur.⁸ Yaşanan olayların kapalı kapılar ardındaki kısmı, bu olayların aktörlerinin davranışlarını belirleyen kişisel ve psikolojik unsurlar ile tarihsel, dönemsel ve psikolojik sebepler bu tür metinlerden izlenebilir. Bu yönüyle bu eserler bazen bir itirafname bazen de bir müdafaaname karakteri kazanır. Bu, türün zayıf yönü olduğu kadar kuvvetli yönüdür de... Zira bu insanî yön, olayların derûnuna nüfuz imkânını sağlayan bir unsur da olabilir.⁹ Ancak hâtıralardaki bilgi birimlerini kullanacak kişinin bunlara dair metodolojik problemlere dikkat etmesi gerektiğini belirtmeye gerek yoktur. Öncelikle hâtıratların büyük bir kısmı (günlük dışında) hayatın belli bir noktasında, çoğunlukla da “âhir ömür”de, birikmiş tecrübelerin imbiğinden geçen bir bakışla, geriye doğru bir perspektifle kaleme alınırlar. Bu da hâtıraların özellikle kültürel ve sosyal birçok kopuşla muhatap olmuş zihinlerden kaleme dökülmesi anlamına gelir. Ayrıca “özellikle Türkiye’de yayımlanan hâtıratlar, sıradan insanların değil, siyasal, askerî, toplumsal vb. yönlerden önemli roller oynamış, mühim mevkiler iş-

7 İşlevsel kullanımımızın ötesinde ilgi sahipleri için şu kelimeler hâtıralarla doğrudan ya da dolaylı ilgileri olan adlar/türler olarak not edilmelidir: *anı, annales, chanson, chroniques, commentaires, defter-i a'mâl, diaries, gazavat, gündelik, gündem, günlük, hasbihâl, hâtıra, hâtırat-ı zindegân-i men, havâdis, journal, mektup/mektûbât, mémoires, menâkıb/menkibe, muhtıra, müzekkirât, özyaşam öyküsü, recollections, rihlât, rûznâmçe, rûznâme, sefâretnâme, sefernâme, sergüzeşt(-i levâiyih), seyahat(nâme), souvenirs, şecere, şeh-nâme, tabakat, tarih, tezkire, vâkiat, vefeyât, vekâyi'(nâme), zikreyât, zindegî-i men...* ilh. Zikrolunan kelimelerin işaret ettikleri anlamları, çeşitli türlerle hâtırat türü arasındaki benzerlikleri ve ayırım noktalarını belirlemek ve tartışmak bu makalenin sınırları dışındadır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Şevket Kamil Akar ve [K.] İrfan Karakoç, “Siyasî Tarih Kaynağı Olarak Hatırat ve Gezi Notları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, c. 2, sy. 1, s. 383-385; K. İrfan Karakoç, *Anılar ve Edebiyatçıların Anıları Bibliyografyası*, Yüksek Lisans tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999; Orhan Okay, a.g.m., s. 445-449; İbrâhîm Dâkukî, “Hâtırat / Arap Edebiyatı”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, c. 15, s. 449-450; Rıza Kurtuluş, “Hâtırat / Fars Edebiyatı”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, c. 15, s. 450-451; *Türk Dili Dergisi (Anı Özel Sayısı)*, 1972, sy. 246; *Türk Dili Dergisi (Günlük Özel Sayısı)*, 1962, sy. 127.

8 Önay Yılmaz, *Nazilerle Beş Yıl*, 2. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005, s. 7 (Celal Şengör’ün kitaba yazdığı sunuştan).

9 Selim Ali Selâm, (Takdim ve yayına hazırlayan: Hassân Ali Hallâk), *Beyrut Şehremini'nin Anıları: 1908-1918*, Halit Özkan (çev.), İstanbul: Klasik, 2005, s. V (Suat Mertoğlu tarafından yazılmış takdimden).

gal etmiş kişilerin kaleminden çıkmışlardır” şeklindeki yaygın gözlem/söylem doğrusya elimizdeki hâtırat sıradan bir insanın kendi hâlinde anıları olmaktan otomatik olarak çıkmaktadır. Dolayısıyla yapılacak genellemelerde başlangıçtan itibaren zihinsel bir filtrelemeyi devrede tutmak gerekliliğini unutmamak gerekecektir.¹⁰

Son dönemlerde hem hâtıra kitapları yayımlama hem de bu hâtıra kitaplarına gösterilen ilgide kaba bir gözlemle artış olduğu söylenebilir. Bunun sebepleri arasında refah düzeyinin yükselmesi, refahtan pay alan tabanın genişlemesi, bireyin keşfedilmesi, bireyselleşmenin yaygınlık kazanması, “farklı olma derdinde” bir zümrenin oluşması, farklılıkların merak edilmesi, kendini anlatmanın artık ayıp sayılmaması, geçmişe özlem ve merak duyan kitlenin fazlalaşması¹¹ gibi sebepler düşünülebilir. Bunlar üzerine ve/veya bunlardan yararlanarak yapılan farklı çalışmalar da oluşmaya ve günden güne sosyoloji, antropoloji, tarih gibi değişik alanlara doğru yayılmaya başlamıştır.¹²

B- Okul Tarihçeleri

Eğitim kurumları üzerine kaleme alınmış monografi, anma kitabı, tarihçe ve benzeri türlerdeki çalışmalar da çoğu zaman gerek çatısı altında bulunmuş insanlar gerekse bu kurumları merak eden insanlar açısından bir insanın hâtıralarından farksız imkânlar bahşeder eğitim bilimleri ve tarihi için. Örneğin bu kurumlardaki eğitim-öğretim süreçleri, okutulan dersler, eğitim-öğretim araçları, okul kültürü ve atmosferi, kurumsal dinamikler, kurumu vücuda getiren insanlar (veli, öğrenci, öğretmen, idareci, kurucu, hizmetli vb.) arası ilişkiler, ritüeller ve benzeri hususlar eğitim sosyolojisinden eğitim finansmanına, eğitim yöntemlerinden eğitim araç-gereçlerine, eğitimcilerin eğitiminden ders dışı eğitim faaliyetlerine dek eğitimin ilgi alanındaki genel ya da özel konular için birer veri deposudur. Bir okulun tarihçesi bağlamında yapılan çalışmalar kurumun yetiştirdiği kişilerin kaleminden çıkmış olabileceği gibi profesyonel bir ki-

10 Somel, *a.g.e.*, 242-243. Ayrıca bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir- Kaynaklara Giriş*, Zeynep Altok (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 210-238, özellikle s. 225-233. Hâtıraların kaynak olarak tarih araştırmalarındaki yeri ve değeri hakkında ayrıca bkz. Ali Birinci, *Tarih Yolunda: Yakın Mazînin Siyasî ve Fikrî Ahvâli*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001, s. 18-27.

11 Bekir Onur, *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi: Çocukluğun Sosyo-Kültürel Tarihine Giriş*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005, s. 11. Hâtırat türünün bizde yeterince kendisine yer bulamamış olmasında ise “itiraf (günah çıkarma) kültürünün olmayışı, kendinden söz etmenin bir ahlâkî kusur ve ayıp olarak kabul edilmesi, şifâhî bir kültür geleneğine sahip oluşumuz, hâtıratın bir tür olarak genellikle şahsî bir savunma şeklinde gelişmiş olması” gibi sebepler zikredilebilir; bkz. Neclâ Pekolcay (Hilâl Ferşatoğlu, 1. kısmı hazırlayan; Elvan Şenörner, 2. kısmı hazırlayan), *Geçtim Dünya Üzerinden*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008, s. 7 (İsmail Kara’nın sunuş yazısından).

12 Bu bağlamda özellikle batıda yapılan bazı çalışmalar ve bunların kısmî tarihsel gelişimi için bkz. Bekir Onur, *a.g.e.*, s. 13-14 ve 23-30.

şi ya da ekip elinden de çıkmış olabilir. Her kim yapmış olursa olsun bu türden çalışmalar kurumun arşivlerine, resmî bilgi ve belgelere, tarihsel kayıtlara dayandığı gibi, kurumun mezunu ve müntesiplerinin sahip oldukları anı, bilgi ve belgelere dayanması sebebiyle “hatırlardaki eğitimin” takip edilebileceği kaynaklar arasındadır.¹³

- 13 Çalışma sınırları dışına çıkmamak için söz konusu eserlere yer vermedik. Bununla beraber bir fikir edinmek açısından aşağıdaki eserlere bakılabilir; —, *[Topçu ve Füze Okulu] 200ncü Yıl Hatırası (1795-1995)*, [Ankara]: [Topçu ve Füze Okulu Komutanlığı], [1995]; —, *50. Yıl Dönümünde Türk Eğitim Derneği*, Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayını, 1978; —, *Deniz Mektepleri Tarihçesi*, İstanbul: Büyük Erkânı Harbiye Dokuzuncu Deniz Şubesi, 1948; —, *İpeklikuyu Höyüğünden Bornova Anadolu Lisesi'ne BAL'ın 50 Yılı*, İzmir: Bornova Anadolu Lisesi Eğitim Vakfı, 2004; Akkutay, Ülker, *Enderun Mektebi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu, 1984; Ataç, Adnan, *Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1996; Bilsel, Cemil, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1943; Binbaşı Elhac Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihçesi (Mir'at-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, (Eklele Yayınlayan) Aykut Kazancıgil, İstanbul: Özel Yayınlar, 1991; Büyükkarcı, Süleyman, *İstanbul Ermeni Okulları*, Konya: Yelken Basım Yayın, 2003; Büyükkarcı, Süleyman, *İstanbul Sankt Georg Avusturya Lisesi [İstanbul Sankt Georg Avusturya Okulları ve Bu Okulların Türk Eğitim ve Öğretim Sistemine Etkileri]*, Konya: Damla Ofset, 1995; Büyükkarcı, Süleyman, *Türkiye'de Amerikan Okulları, 2. Baskı*, Konya: Yelken Basım Yayın, 2004; Büyükkarcı, Süleyman, *Türkiye'de Rum Okulları*, Konya: Yelken Basım Yayın, 2003; Çalışkan, Nurettin, *OD-TÜ Tarihçesi 1956-1980*, Ankara: Arayış Yayınları, 2002; Çalışlar, İzzeddin, İpek Altınay, *525 Yılın Son 25 Yılı*, İstanbul: Galatasaray Eğitim Vakfı Yayını, 2006; Emirođlu, İbrahim, *(Resmi Kolej'ler) Anadolu Liseleri*, İzmir: Cumhuriyet Matbaası, 1995; Engin, Vahdettin, *1868'den 1923'e Mekteb-i Sultani*, İstanbul: Galatasaraylılar Derneği, 2003; Ergin, Osman [Nuri], *İstanbul Tıp Mektepleri, Enstitüleri ve Cemiyetleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, 1940; Fındıkoğlu, Ziyaettin Fahri, *Türkiye'de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Yayını, 1946; Freely, John, *A History of Robert College*, 2 cilt, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000; Güneri, Mustafa, *Hasanođlan Köy Enstitüsü Kurulurken 1941-1951*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2004; İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastahaneler ve Şam Tıp Fakültesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999; İsfendiyaroğlu, Fethi, *Galatasaray Tarihi*, [İstanbul]: Doğan Kardeř Anonim Şirketi Basımevi, 1952; Koz, M. Sabri (ed.), *Düyyun-ı Umümiye'den İstanbul (Erkek) Lisesi'ne*, İstanbul: İstanbul Erkek Liseliler Eğitim Vakfı, 2006; Mehmet İzzet, Mehmed Esad, Osman Nuri, Ali Kâmi, *Darışşafaka - Türkiye'de İlk Halk Mektebi*, yay. haz. Mehmet Kanar, İstanbul: Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1927 (İstanbul: Darışşafakalılar Derneği Yayını, 2000); Michel, Ange, *St. Joseph'in Öyküsü I, 1870-1923*, Demir Alp Serezli (çev.), İstanbul: Saint Joseph Lisesi Eğitim Vakfı Yayınları, 2002; Özen, Saadet, *Yüz Elli Yılın Tanığı Notre Dame de Sion*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006; Saatçiođlu, Fikret, *İstanbul Orman Fakültesi (Tarihçe, Öğretim, Organizasyon)*, İstanbul: Kader Basımevi (İstanbul Orman Fakültesi Dergisi, c. 1, sy., 1'den ayrı basım), 1951; Sandalcı, Mert, *Feyz-i Sibyan'dan Işık'a Feyziye Mektepleri Tarihi*, İstanbul: Feyziye Mektepleri Vakfı Yayını, 2005; Sandalcı, Mert, *Feyz-i Sibyan'dan Işık'a Feyziye Mektepleri Tarihi*, İstanbul: Feyziye Mektepleri Vakfı Yayını, 2005; Semenderoğlu, Vefa [O.] ve İzzeddin Çalışlar, *Ortak Bellek - 1948 Yılı Galatasaray Lisesi Mezunlarına 50. Yıl Hatırası*, İstanbul: Galatasaraylı-

Okul tarihçeleri bağlamında günümüzdeki anlamıyla bir kurumsal eğitim uygulamasının dışında birtakım özellikler sergileyen klasik eğitimden icâzet-nâmeler de bu başlık altında zikredilebilir. Bir tür diploma olan icâzetnâme¹⁴ dışında *fehrese*, *fihris*, *bernâme*, *meşyeha*, *mu'cem*, *sebet* gibi isimlerle kaleme alınan metinlerde hangi hocalardan, kimlerin hangi kitaplarının, nerede ve ne zaman okunduğu kıraat silsilesiyle, bazen gün, ay ve yılı da tasrih edilerek verilmektedir.¹⁵ Bu da hocalar, öğrenciler, dersler ve içerikleri hakkında önemli bir bilgi toplamı anlamına gelmektedir.

III- Hatırlardaki Eğitim: Öznel Bir Bibliyografya¹⁶

1. —, “Osmanlı Maarifinde Birkaç Yıl: Dört Alman Hoca'nın Hatıraları”, Kemal Turan (çev.), *İstanbul Araştırmaları* 7, Güz 1998, s. 171-196.

Almanya ile eğitim ve kültür alanında ilişkilerini artırma kararındaki Osmanlı hükûmetinin daveti üzerine İstanbul'a gelen dört Alman eğitimcinin İstanbul hâtıralarının tercümesidir. Tercümesi sunulan hâtıra metinlerinden birincisi İstanbul Sultanisi'nde görevlendirilen ve burada 4 yıl boyunca Almanca hocalığı yapan Hans Gabel'e aittir. İkinci metin Heybeliada Deniz Lisesi'nde 18 Kasım 1915'te Alman askerî eğitiminin kazanımlarını Osmanlı askerî eğitimine aktarması amacıyla idareci olarak görevlendirilen Leonhard Hettich tarafından yazılmıştır. Üçüncü metin İstanbul Sultanisi'nin lise kısmında göreve başlayan ve daha sonra kendi isteğiyle orta kısımda da ders veren, bunlara ilâve olarak çoğunluğu kadın olmak üzere okul dışında özel Almanca dersleri veren Otto Lotthammer'e aittir. Son metin ise 5 Ocak 1916'da İstanbul'a ve ardından 10 Ocak 1917'de İzmir'e ulaşan Wanda von Wenck'e ait. İzmir Hilâl Sultanisi'nde idareci olarak göreve başlayan von Wenck'in anıları, farklı milletlere mensup öğretmenlerin bulunduğu sultanideki çalışmaları hakkındaki bilgilere ilâveten yabancı bir ülkede eğitimciliğin güçlükleri, bunları aşmaya dair çabalar, okulda oluşturulan

lar Derneği Yayını, 1998; Semenderoğlu, Vefa O. ve Osman Tanburacı, *Dünden Bugüne Galatasaray*, İstanbul: Tanburacı Matbaacılık, ty; Sevig, Vasfi Raşit, *Üniversite ve Hukuk Fakültesi*, Ankara: Akın Basımevi, 1951; Sungu, İhsan, *Galatasaray Lisesinin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1943; Süslü, Azmi, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin 50 Yıllık Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1986; Tanyer, Turan, *Ankara'nın Köklü Çınarı Atatürk Lisesi (1886-2007)*, Ankara: Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı Yayınları, 2007; VTR Araştırma Yapım Yönetim, *Geleceğe Açılan Bilim Kapısı - Koç Üniversitesi Kuruluş Tarihi*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayını, 2002.

14 Mesut Idriz, “İslâm Eğitim Yaşamında İcazet Geleneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, sy. 3, s. 169-188.

15 İbrâhim Dâkukî, “Hâtırat / Arap Edebiyatı”, *DİA*, 1997, c. 15, s. 449.

16 “Öznel”, çünkü bu bibliyografya ile hâtıra ya da eğitim hâtıraları türündeki eserler üzerine tüketici bir kaynakça sunulmamaktadır. Daha ziyade eğitimle ilgili içeriğe sahip hâtıralardan yazarın inceledikleri ya da hakkında ayrıntılı bilgiye ulaştıkları, açıklamalı bibliyografya tarzında sunulmuştur. Ayrıntılı -ve nispeten kuşatıcı- bir bibliyografya oluşturmak için yazının dipnotlarında atıfta bulunulan kaynaklara müracaat edilebilir.

kurum kültürü hakkında oldukça ilginç anekdotlar içeriyor. Dört eğitimcinin anıları, dönemin siyasi ve toplumsal atmosferine dair verileri de içermekte.

2. —, *Kızılçullu Köy Enstitüsü Çalışmaları*, Ankara: Gazi Eğitim Enstitüsü Yayını, 1940.

Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümü son sınıf öğrencilerinden 25 kişilik bir grubun Kızılçullu Köy Enstitüsü'nü ziyaretleri ve bu ziyaretteki gözlemlerini içeren kitap, kuruluş evresindeki ilk köy enstitülerinden birinin, kurum dışından nasıl algılandığını göstermesi açısından dikkate değer bir çalışma.¹⁷

3. [Kara, Mustafa], *Hayatı Kişiliği ve Düşünceleri ile Muhammed Hamîdullah*, Bursa: Bursa İl Müftülüğü ve Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2005.

Bursa İl Müftülüğü ile Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi işbirliğinde 18-19 Kasım 2005'te "Hayatı Kişiliği ve Düşünceleri ile Muhammed Hamîdullah Sempozyumu" adıyla Bursa'da icra edilen sempozyum bildirilerinden oluşan kitapta M. Hamîdullah ve çalışmaları bildiri sahiplerince çeşitli yönleriyle inceleniyor. Ancak eğitim açısından özellikle Hamîdullah hocanın yetiştiği ve oluşumuna katkıda bulunduğu kurumlara dair bildiri ile hocanın yakınında bulunmuş, talebesi olmuş kişilerin eğitim hayatına, şahsiyetine, hocalığına dair hâtıraları (s. 224-262) örnek bir hoca tipolojisine katkıları sebebiyle zikre değer. Ayrıca kitabın sonunda yer verilmiş belge ve fotoğraflar (s. 265-280) da bu bağlamda Hocanın talebesine hitabı,¹⁸ ondan istekte bulunuşu¹⁹, talebine karşı verilen hizmet üzerine gösterdiği mütevazı şükranı,²⁰ hocanın talebesinin ilmine hürmet ve itibarı vb.²¹ yönlerden önemli örneklikler sunuyor.

4. Ağanoğlu, Halit, *Köy Enstitüleri Yolunda*, İstanbul: Ahmet Sait Basımevi, 1949.

İlköğretim müfettişi iken 1940'ta Cılavuz Köy Enstitüsü (Kars) müdürlüğüne tayin edilmiş ve orada yedi buçuk yıl görev yapmış yazarın, burada yaptığı çalışmaları aktardığı, görsel malzemelerin de yer aldığı bir kitap. Kitabın devamında yazar, Kepirtepe Köy Enstitüsü'ndeki çalışmalarını anlatıyor, Köy Enstitüleriyle ilgili tenkitlere cevaplar üretiyor. Eğitim tarihi ve Köy Enstitüleriyle ilgilenenler için önemli bir eser.²²

17 Fuat Gündüzalp, *Öğretmen Meslek Kitapları Kılavuzu*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, 1951, c. 2, s. 46-47'den özetlenmiştir.

18 "Pek aziz kardeşim", "Aziz Salih Bey kardeşim (Arapça olarak)", "Pek aziz Salih bey kardeşim".

19 "(...) Mümkünse bir gün birkaç dakika için Süleymaniye'ye gidiniz ve tetkik ediniz. Allah çok çok razı olsun."

20 "Çok teşekkür ederim (Arapça olarak)."

21 "Bir hadis-i kudsinin kaynağını arıyorum. Acaba tanıyor musunuz?"

22 Fuat Gündüzalp, *Öğretmen Meslek Kitapları Kılavuzu*, İstanbul: Maarif Vekâleti Yayını, 1955, c. 3, s. 18-19'dan özetlenmiştir.

5. Akça, Sakine, *Elveda Ankara*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2005.

Anadolu'nun muhtelif şehirlerinden kopup Ankara gibi kendi şehirlerine nispetle büyük bir şehirde okuma çabasındaki öğrenciler ne yerler, ne içerler, nerelerde barınırlar, hangi sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunurlar, kimlerle ilişkileri olur, dersleriyle nasıl başa çıkar, kendilerini nasıl geliştirirler? Fonda tüm bu sorulara dair notların bulunabileceği bir hâtıra olan kitap, 70'lerin ve nispeten 80'lerin eğitim atmosferini iki kadim dostun çevresinde sıcak ve insanî yüzleriyle -başörtü problemiyle yoğun bir şekilde ilk kez muhatap olunan çerçeveye de önemli ölçüde yer vererek- ayrıntılı bir şekilde sunuyor.

6. Alsan, Zeki Mesud, *Mustafa'nın Romanı - Memleket Çocuğu* (Aydın ve İzmir Hâtıraları 1889-1907), (haz.) Ali Birinci, Ankara: Vadi Yayınları, 2002.

1889-1984 arasında yaşamış ve eğitim hayatımıza gerek hoca olarak gerekse Maarif Vekâleti'nde üstlendiği çeşitli memuriyetleriyle (Türk Talebe Müfettişliği, Nezaret Kalem-i Mahsus müdürlüğü, Galatasaray müdir-i sâniligi, müfettiş-i umumîlik, Millî Talim ve Terbiye Heyeti âzâlığı, Mülkiye Mektebi müdürlüğü) hizmetlerde bulunmuş Zeki Mesud Alsan'ın 1889-1907 arası hâtıraları... Zeki Mesud'un *Mustafa'nın Romanı* genel başlığıyla yayımlanmış hâtıralarının birinci cildini oluşturan *Memleket Çocuğu* adlı bu kitabı onun Aydın'daki eğitim dönemi hakkında önemli bilgiler ihtiva ediyor. İlk baskısı 1942'de (İstanbul, Vakıf Neşriyatı) yapılmış kitabın ikinci baskısı olan eserin bu neşrinde Zeki Mesud Alsan'ın hayatı ve eserleri hakkında Ali Birinci'nin kaleminden geniş bilgi veriliyor.²³

7. Apaydın, Talip, *Köy Enstitüsü Yılları - Köy Enstitülerinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan*, 4. bs., İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1990.

Köy Enstitülerinden yetişmiş yazarın öğrencilik yıllarına dair anıları.

8. Arslan, Mustafa, *Adanmış Giraylar - Anadolu'dan Kırım'a Eğitim Kahramanları*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2008.

Mesleğinin ilk yıllarında yurtdışındaki Türk okullarından birinde Türkçe öğretmenliği yapmış bir öğretmenin anılarından hareketle roman tarzında kaleme alınmış olan kitapta, yabancı bir ülkede okul açma süreci, okulda eğitimin örgütlenmesi, öğrenci-öğretmen ilişkileri, okul-veli iletişimi üzerine anekdotlara yer verilmiş.

9. Ateş, Süleyman, *Bir Ömür Böyle Geçti*, 2 cilt, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, [2007].

Doğum tarihini istidlâlen 1933 olarak belirten (s. 11-12) Süleyman Ateş'in hâtıraları. Sekiz yaşında Elazığ'da hafızlıkla başladığı eğitimini, yaygın ve ör-
gün eğitim kurumlarında tamamlayan Süleyman Ateş'in hâtıralarından, zama-

23 Bilgiler Ali Birinci'nin "Zeki Mesud Alsan: Hayatı ve Eserleri" başlıklı girişinden özetlenmiştir (s. VI-XXIX).

nın hoca eksenli eğitimiyle, gelişmekte olan örgün din eğitimine dair birçok aşama, önemli ama adsız kahramanların çabaları, gerek eğitim kurumlarında hoca ve idarecilerden, gerekse bürokrasiden dolayı yaşanan/yaşatılan sıkıntılar, yurt dışında eğitim gibi birçok hususa dair bilgiler izlenebiliyor. Hâtıraların önemli hususiyetlerinden biri de Süleyman Ateş'in yetişmesinde katkısı olmuş hocalarına dair istitratları,²⁴ yurt içinde ve dışında katılmış olduğu sempozyum, kongre vb. ilmî toplantılarla ilgili tespitleri,²⁵ yurt dışında hocalıkla ilgili tecrübeleri,²⁶ alanında karşılaştığı intihal ve rekabetlere dair notları,²⁷ eserleri ve çalışmalarına dair bir ilim insanı olarak cevaplarıdır²⁸ ki bunlar biraz da bir tür olarak hâtıratlardan beklenen yazarın bakış açısını vermesi açısından önemli. Hâtıraların (verilen örnekler ve) bütünü göz önüne alındığında eğitim açısından -özellikle- yüksek öğretime dair önemli çıkarımlar için malzeme olarak zengin ve renkli bir bütün olduğu söylenebilir.

10. Aycın, Hasan, *Müşahadat - Hayata Merhaba*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

Kitapta "Hasan Aycın olan çizer" in anı yazıları yer alıyor. Birinci baskısı Hece Yayınları'nca yapılan (Ankara, 2003, s. 7-54. Bu baskıda ayrıca konuşmaları da yer almıştır.) Kitabın Cumhuriyet devrimlerinin, özellikle de "muallim" ile "hoca" çatışmasının/ikileminin nasıl makes bulduğuna ayna tutan bölümleri (s. 12-15, 53-57) eğitim tarihimiz açısından da dikkate değer özellikler taşıyor. Ayrıca kitaba hâkim olan hayat anlayışı ve dünya görüşü "halk eğitimi", "yaygın eğitim" ve "yaşamboyu eğitim" açısından analiz edilmeye değer.

11. Beken, Huriye, *İlkokul Birinci, İkinci, Üçüncü Sınıflarında Çalışmalarım*, İzmir: Akdeniz Basımevi, 1950.

İzmir'de öğretmenlik yapmış Huriye Beken'in üç sene içinde nasıl çalıştığını anlatan kitabı bazen bir öykü, bazen bir röportaj üslubunda seyrediyor. Ancak yazarın kitapta vermiş olduğu dersleri aktarış biçimine, öğrencilerle ilişkilerine, uyguladığı yöntemlere ve bağlı kaldığı ilkelere, velilerle ilişkilere dair bilgiler son derece işlevsel bir meslekî paylaşım imkânı oluşturuyor.²⁹

12. Bolayır, Ali Ekrem, *Hâtıralar*, M. Kayahan Özgül (haz.), Ankara: Hece Yayınları, 2007.

Namık Kemâl'in oğlu olan Ali Ekrem Bolayır, ilk kez dört yaşında amin alayıyla eğitimle tanışır (s. 27-28). Babası sürgündeyken açılan Fâtih Askerî Rüşdi-

24 Örneğin bkz. Hacı Muharrem Hilmî Efendi (s. I/199-247), M. Tayyib Okıç (s. I/361-366) ilh.

25 S. I/264-266, I/298-301, I/310-314, II/257-282, II/430-446, II/581-591 ilh.

26 İmam Muhammed Üniversitesi/Suudi Arabistan, (s. I/575-587, II/9), Emri Abdülkadir Üniversitesi/Cezayir (s. II/98-120), Rotterdam İslam Üniversitesi/Hollanda (s. II/482-512) ilh.

27 S. II/47-55, II/65-68, II/338-343 ilh.

28 S. I/392-416, II/55-61, II/180-248, II/285-295, II/447-452 ilh.

29 Fuat Gündüzalp, *a.g.e.*, c. 3, s. 69-71'den özetlenmiştir.

yesi'ne başlar (s. 45). Rüşdiyeye devam ederken babası döner, ancak tekrar sürgüne gönderilince Ali Ekrem de eğitimine ara vermek zorunda kalır ve babasının peşinden ailece Midilli'ye taşınırlar. Burada, evinin bir odasını özel ders vermek üzere açmış bir Fransız olan Madam Kokini'nin "özel okulu"na devam eder. Bu sürekliliği olmayan, formel/örgün çarklarla hâlleşmemiş eğitim hayatı ile, babasının macerasıyla kendi kişisel macerası birleşmek zorunda kalmış çocukların eğitimini anlamak için ipuçları bulunuyor *Hâtıralar*'ın satırlarında...³⁰

13. Boyacıoğlu, *Farz Et ki Bir Mürebbisin - Mizah Gibi*, Ankara: Öğretmen Dergisi Yayınları, 1953.

Öğretmen Dergisi adıyla Ankara'da neşrolunmuş derginin muhtelif sayılarında "Mizah Gibi" başlığı altında yayımlanmış yazılar. Meslekten bir öğretmenin kaleminden çıkmış 30 parça yazıda öğretmenlerin tanık oldukları ya da olabilecekleri birtakım konu ve olaylar (teftiş, öğrenci, ders, köy öğretmenliği, şûra vb.) mizâhî bir üslûpla serdediliyor.³¹

14. Danışman, Zuhuri, *Bir Muallim Konuşuyor*, Ankara: Akba Kitabevi, 1940.

Yaşlı bir öğretmenin yazara anlattığı Meşrutiyet öncesi ve hemen sonrasının okul hayatı, öğrenci ve öğretmenlerine dair anıları. İkinci cildi çıkmamış olan kitaptan öğrenci ve öğretmen tipleri ile sınıf yönetimi üzerine anekdotlar elde edilebilir.³²

15. De Bonneval, Alexandre Comte, *Mémoires du Comte de Bonneval*, Londra, 1737.

Comte de Bonneval, Osmanlı askerî teknik eğitiminin geliştirilmesinde atılan adımların ilki olan Humbaracı Ocağı'nın kurulmasını ve idaresini gerçekleştiren Fransız asıllı generaldir. Osmanlı başkentine geldikten bir süre sonra ihtida etmiş ve Bonneval Ahmed Paşa adını almış olan Paşa'nın kendisiyle görüşülerek hazırlanan ve sağlığında yayımlanmış, egzotik Şark hikâyeleri üslubundaki *Comte de Bonneval'ın Hatıraları*'dır.³³

16. De Tott, Baron, *Mémoires du Baron de Tott, sur les Turcs et Tartares*, Maestricht, 1786.

30 Birinci baskısı *Ali Ekrem Bolayır'ın Hâtıraları* adıyla yayımlanmıştır (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991). Kitabın birinci baskısı üzerinden yapılmış bir değerlendirme için bkz. Birinci, Ali, *Tarih Uğrunda - Matbuat Aleminde Birkaç Adım*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001, s. 174-178. Hâtıraları yayına hazırlayan M. Kayahan Özgül'ün Birinci'nin yazısına cevabı notları da ikinci baskının başında yer alıyor (s. xi-xii).

31 Fuat Gündüzalp, *a.g.e.*, c. 3, s. 215-216'dan özetlenmiştir.

32 Fuat Gündüzalp, *a.g.e.*, c. 2, s. 41'den özetlenmiştir.

33 Bilgiler Kaçar'ın makalesinden alınmıştır; Mustafa Kaçar, "Osmanlılarda Askerî Teknik Eğitim", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, c. 2, sy. 4, s. 460-462; Bonneval Ahmed Paşa ve hâtıraları üzerine yapılan çalışmalar için bkz. Kaçar, *a.g.m.*

Kısaltılmış Türkçe tercümesi Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser dizisinden *Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar* adıyla çıkmış olan Baron de Tott'un eserinden Osmanlı askerî teknik eğitiminin geliştirilmesi ile ilgili çabalara dair notlar alınabilir.³⁴

17. Demircan, Nezir, *Halil Güneç Hoca - Hayat ve Hatıratı*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.

Medrese sıralarında başlayan ilim yolculuğu, müftülük ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Haseki Eğitim Merkezi hocalığı, telif ve tercüme eserleri ile devam etmiş olan Halil Güneç'in, damadı tarafından hâturalara ve tanıklıklara başvurularak kalem alınmış biyografisi. Eser; Güneç Hoca'nın eğitim gördüğü kurumlar, hocaları, icra ettiği görevler, meslektaşlarının hâtura ve değerlendirmeleri, geleneksel eğitim süreçleri, medrese eğitimi ve Türkiye'nin din eğitimi sergüzeşti üzerine önemli bilgiler içeriyor.

18. DüNDAR, Songül, *Hayatın Gerçeği ve Şoför Aga*, İstanbul: Cinius Yayınları, 2008.

Cılavuz Öğretmen Okulu kökenli bir öğretmenin kaleminden çıkmış kitapta mizahî kimliğiyle öne çıkan gerçek bir şahsiyetin yaşamından kesitler sunuluyor. Eğitim açısından çok fazla bir içeriği bulunmayan, halk kültürü bağlamında bir tür "derleme" çalışması kabul edilebilecek kitapta yazarının öğretmen kimliği bazen anekdotlar arasına serpiştirilmiş ifadelerde ve değerlendirmelerinde, bazen de doğrudan aktarılan bir anekdotta (örneğin bkz. s. 39-44, 63-72, 104-107) ortaya çıkıyor.

19. Erdim, Zekeriya (ed.), *Eğitim Günlüğü (Anı Derleme)*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2006.

2006-2007 eğitim-öğretim yılında Üsküdar Belediyesi tarafından 24 Kasım Öğretmenler günü münasebetiyle öğretmen, öğrenci ve veli kategorilerinde düzenlenen yarışmaya katılan eserlerden yayına değer olanlar ile oluşturulmuş eğitim üzerine anılar (yaşanmış eğitim öyküleri) derlemesidir.

20. Erguner, Kudsi, *Ayrılık Çeşmesi - Bir Neyzenin Yolculuğu*, Arzu Açıan Erguner (çev.), 4. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

La Fontaine de la Séparation. Voyages d'un Musicien Soufi adıyla ve Jean Claude Carrière'in sunuşuyla yayımlanmış (L'Isle-sur-la-Sorgue: Le Bois d'Orion, 2000) eserin, yazarın eşi tarafından yapılmış çevirisine bazı eklemeler ve açıklamalar ilâvesiyle yayımı. Erguner'in daha çok sanat yaşamına dair notlarının yer aldığı kitabın ilk üç bölümünde (s. 19-39) Çapa İlkokulu'nda başlayan, çoğunlukla İstanbul'da yaşayan azınlıkların ve az bir kısmı ise hâli vakti yerinde Türk ailelerin çocuklarından oluşan bir öğrenci profiline sahip (s. 34) İtalyan Lisesi'nin orta kısmında ve ardından hastalığı ağırlaşan babası-

34 Bilgiler Kaçar'ın adı geçen makalesinden alınmıştır, s. 464.

nın taksitleri ödeyememesi sebebiyle Pertevniyal Lisesi'nde devam eden eğitim hayatı ile müzik eğitiminde istifade ettiği ortamlara dair notlarıyla önemli bir hâtırâ topladı.

21. Gedikoğlu, Şevket, *İlk Öğretim Çalışmalarımızda Problemler, Pratik Tedbirler*, yer.y.: yayl.y., 1951.

Burdur'da Maarif müdürü (Millî Eğitim müdürü) olarak çalıştığı dört yıllık dönemdeki çalışmalarını bol örnekler vererek paylaşan yazar, meslekî deneyimlerini kayda geçerek paylaşımına imkân sunuyor.³⁵

22. Göğüş Tan, Mine, Özlem Şahin, Mustafa Sever, Aksu Bora, *Cumhuriyet'te Çocuklular*, 2. bs., İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2007.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yaşanmış çocuklukları, okul yaşamlarını, Cumhuriyet algısını sözlü tarih çalışmasıyla kaydetme amaçlı bir çalışma olan kitap 1997-98 bahar ve 1998-99 güz dönemlerinde Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde Mine Tan'ın "Çocukluk Tarihi" adlı lisans ve "Toplumsal Tarihte Çocuk" konulu doktora derslerini alan otuz öğrencisinin katılımıyla oluşmuş. Cumhuriyet ilan edildiğinde ilköğretim çağındaki 115 kişiyle yapılan mülakatlardan, bunlarla ilgili değerlendirmelerden ve görüşmecilerin izlenimlerinden oluşan kitap özellikle toplumsal değişimin devlet eliyle başlatıldığı ve okullar aracılığıyla yaygınlaştırılmaya çalışıldığı bir dönemi ele alması sebebiyle çocukluk, okul ve Cumhuriyet eksenlerinde vücut buluyor (s. 9-17). Bu yönüyle Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına olduğu kadar dönemin okul ve eğitim yaşamına dair de önemli tanıklıklar içeriyor. Kitap genel değerlendirme, seçilmiş anlatılar, görüşmecilerin öyküleri, görüşülenlerin kısa tanıtımları, görüşmelerde geçen tarih, olay ve terimlere dair notlar bölümleriyle oldukça kullanışlı ve doyurucu bir nitelikte. Ayrıca görüşme yapılan kişilerden temin edilen görseller de sunduğu "görsel okuma" imkânıyla değerlendireceklere farklı açılımlar sağlıyor.

23. Gülüm, Ahmet ve Kemal Gönen (der.), Kemal Gönen (karikatürler), *Dikkat Yazılı Var: Öğrencilerden Seçme Yanıtlar*, 17. bs., İstanbul: Kora Yayın, 2002.

İkilinin ilk çıkardıkları ve öğrencilerin sınavlarda verdikleri cevapların derlemesinden oluşan kitap okurda yankı bulunca devamı geldi. Bir öğretmenin derlemesi olan kitap/lar, her ne kadar derlemeye alınan cevaplardaki doğal mizah sebebiyle popüler bir ilgiye mazhar olmuşsa da, ölçme değerlendirme, yanlış anlama ve kavram yanlışları üzerine ciddi çalışmalara henüz konu olmadı.³⁶

³⁵ Fuat Gündüzalp, *a.g.e.*, c. 3, s. 105-106'dan özetlenmiştir.

³⁶ Ahmet Gülüm ve Kemal Gönen (der.), *Yine mi Yazılı Var? (Dikkat Yazılı Var 2)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998; Ahmet Gülüm ve Kemal Gönen (der.), *Dikkat Yazılı Var 3*, İstanbul: Leman Kitapları, 2002; Ahmet Gülüm ve Kemal Gönen (der.), Kemal Gönen (karikatürler), *Dikkat Yazılı Var 4 (Yoksa Yine Çalışmadınız mı?)*, İstanbul: Yakamoz Yayınları, 2005.

24. Gülyurdu, Türkan, *Suudi Arabistan'da 3 Yıl*, Yer y.: Paydos Yayıncılık, 2007.

2001-2004 yılları arasında Suudi Arabistan'da Cidde Uluslararası Türk Okulu'nda öğretmen olarak görev yapmış yazarın bu ülkedeki öğretmenlik günlerinden hâtıraları. Yazarın ülkedeki diğer yerli ve yabancı okulları ziyaretleri, bu okullarda görev yapan öğretmen ve idarecilerden edindiği bilgiler (s. 59-61, 87-88, 105-109, 115, 117), öğrenciler (s. 11, 31, 67, 162, 192), veliler (s. 9, 63, 83-86), eğitimciler (s. 54, 57, 62, 97-98, 104, 140, 159, 160), anavatandan okula ziyarete gelen resmî görevli ve siyâsiler (s. 40, 61, 142-143), okulda icra edilen törenler ve ders dışı etkinlikler (s. 15, 64, 77, 111, 126, 135, 161), okul işleyişi (s. 45, 46, 51, 56, 71, 102, 124), Türk çocuklarının yabancı ülke deneyimleri (s. 28, 77), yazarın çeşitli kurumları ziyaretleri (s. 10, 32-34, 43, 152, 167, 187) vb. konulardaki notları yurt dışında eğitim ve eğitimcilik hususlarında başvurulabilecek bilgi ve gözlemler içeriyor.

25. Halil Hâlit, *Cezayir Hatıratı*, Cemil Çiftçi (haz.) Ankara: Hece Yayınları, 2007.³⁷

Kitap üç yıl Bayezid Medresesi'ne devam ettikten sonra girdiği Mekteb-i Hukuk'u 1893 yılında bitiren ve bir yıl sonra da İngiltere'ye giderek burada yaşamaya başlayan; gazetecilik, Londra'daki Osmanlı büyükelçiliğinde II. Konso-loluk, Cambridge Üniversitesinde Türkçe hocalığı yapmış olan [Çerkeşseyhi-zade] Halil Hâlit'in 1905 yılında Cezayir'de akdedilen ve delege olarak katıldığı XIV. Şarkiyatçılar Kongresi vesilesiyle kaleme aldığı hâtıralarının sadeleştirilmiş ve açıklama notlarıyla yayıma hazırlanmış neşridir. Batı'ya mesafeli ve eleştirel bakan bir Şarklının hâtıralarındaki, ziyaret ettiği bir okulda rastladığı sömürgeciliğe maruz kalmış insanların eğitim ortamına dair gözlemleri (s. 40-43), kütüphane ziyareti sırasında kitaplar ve kültür hırsızlığıyla ilgili yaptığı tespitleri (s. 43-44), Kongre'de Kur'an hakkında şüphe uyandırma amaçlı bir bildiriye Abdülaziz Çaviş'in verdiği onurlu cevaba tanıklığı (s. 68-70), eğitim ve sömürge, dış politika ve uluslararası ilişkilerin bilim üretimine ve eğitime yansımaları bağlamında kayda değer notlar içeriyor.

26. Kara, İsmail, Ali Birinci, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri - Hatıralar/Yorumlar/Tetikler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.

İlk baskısı *Mahalle Mektebi Hatıraları* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997) adıyla 12 metinden oluşan bir derleme olarak hazırlanmış kitabın yeni baskısı. Bu yeni neşirde çoğu hâtırat olmak üzere, hâtırat, deneme, hikâye, inceleme ve belge türlerinde toplam 39 metin, görsel malzemeler (resim, fotoğraf, karika-tür, kartpostal vb.) eşliğinde sunuluyor. İsmail Kara'nın Mahalle/Sıbyan mek-

37 Halil Halit Bey'in eğitim hayatı ve hatıralarına dair ayrıca bkz. Halil Halid, *Bir Türkün Ruznamesi*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2008.

teplerinin eğitim içerikleri, hoca ve öğrencisi vb. açılarla kısa bir özetini ve nasıl bir eğitim tasavvuruna dayandığının çerçevesini belirleyen sunuşu ile Ali Birinci'nin "Mahalle Mektebine Başlama Merasimi ve Mektep İlahileri" başlıklı yazılarıyla taçlanan kitap Mahalle/Sıbyan mekteplerinin merasimleri, gelenekleri, eğitim-öğretim tarzı, mimarisi, folkloru, binaları, eşyası gibi hususları aydınlatıcı unsurlar barındıran önemli bir derleme.

27. Köstüklü, Nuri, *Kâzım Karabekir ve Eğitim*, Konya, Çizgi Kitabevi, 2001.

Kâzım Karabekir üzerine yapılmış bir araştırma olan kitap, yazılarına, konuşmalarına, beyanatlarına, aile fertlerinin ve öğrencilerinin sözlü hâtıralarına müracaat edilerek kaleme alınmış. Yazar özellikle objektif unsurların teyidinde sözlü tanıklıklara başvuruyor. Örneğin Erzurum'da bulunan kolordunun dördüncü kademesinin Kâzım Karabekir tarafından kurulmuş İş Ocağının (Otomobil Mektebi) bir uzantısı olduğu (s. 131-133), Sarıkamış Askerî İdadisi'nde okutulan derslerin (ki araştırmacı bu okullarda okutulan dersler hakkında yeterli bilgiye sahip olunmadığını ifade etmektedir) neler olduğu (s. 141-143), öğrencileri teşvik ve takdir amaçlı verilen belgeler, öğrenci sayıları ve öğretmen durumu (s. 145-147) canlı tanıkların hâtıralarına müsteniden veriliyor. Özellikle Paşa'nın eğitimle ilgili görüşleri ve faaliyetleri açısından başvurulabilecek eser canlı/sözlü hâtıralara müracaat etmesi açısından önemli.

28. Makal, Mahmut, *Bizim Köy (Bir Köy Öğretmeninin Notları)*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1950.

İvriz Köy Enstitüsü'nü (Konya) bitirdikten sonra kendi köyünde göreve başlayan yazarın köy hayatını tasvir eden yazıları önce *Varlık* dergisinde yayımlanmış ardından kitaplaştırılmış olup, kitabın müteaddit baskıları yapılmıştır.³⁸ Kitap köy hayatına dair çeşitli tasvirlerin ötesinde son kısımlarında yer alan okul, öğrenciler, halkın okuldan beklentileri gibi hususlarda önemli notlar içeriyor. Mahmut Makal'in gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında büyük ilgi gören bu kitabı, kendisi de dahil birçok başka benzer mahiyetli kitap yazımını tetiklemiştir.³⁹

29. Mehmed Emre, *Üstadım Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) ve (Hasan Basri Çantay, Ladikli Ahmet Ağa, Emetli Hacı Süleyman Ekmekçi, Cemal Ekmekçi, Halil Ekmekçi, Fahri Ertuğ, Hacı Nuri Temizerler, Hacı Fahri Ermişler) Hatıralarım*, İstanbul: Erhan Yayınları, 2000.

Kitap, yazarın kendilerini gördüğü ve sohbetlerinde bulunduğu –özellikle Kur'an eğitim-öğretiminde emekleri geçmiş, başta Süleyman Hilmi Tunahan

³⁸ İstanbul: Varlık Yayınları, 1953; İstanbul: Varlık Yayınları, 1957; İstanbul: Varlık Yayınları, 1961; İstanbul: Varlık Yayınevi, 1967; Ankara: Bizim Köy Yayınları, 1970; İstanbul: Sander Yayınları, 1976 ilh.

³⁹ Mahmut Makal, *Köyümden: Köy Öğretmeninin Notları: II*, İstanbul: Varlık, 1952; Ömer Yalçın, *Bu da Bizim Köy*, İzmir: Reklâm Basımevi, 1951. Bilgiler Fuat Gündüzalp, a.g.e., c. 3, s. 57-58 ve 98'den özetlenmiştir.

olmak üzere, Hasan Basri Çantay, Ladikli Ahmet Ağa, Emetli Hacı Süleyman Ekmekçi, Cemal Ekmekçi, Halil Ekmekçi, Fahri Ertuğ, Hacı Nuri Temizerler, Hacı Fahri Ermişler hakkındaki hâtıralarından ve biyografik bilgilerden oluşmakta. Adı geçen zâtların ders verme, kurs açma, bu kursların hayatîyetlerini sürdürmeleri için gerekli çabaları ve bu sebeple resmî makamlardan gördükleri baskılar hakkında notlar içeren ve zaman zaman menkıbevi tarzda seyreden kitabın önemi, Hasan Basri Çantay istisna tutulursa, ilgili şahıslar hakkında elimizde pek de yazılı bilgi olmamasından kaynaklanıyor.

30. Numanzâde, Ömer Faik, “Kafkasya’dan İstanbul’a yahut Mekteple Medrese Arasında”, Fazıl Gökçek (haz.), *Dergâh Edebiyat Sanat Kültür Dergisi*, I. bölüm Ağustos 1991, c. 2, sy. 18, s. 23; II. bölüm, Eylül 1991, c. 2, sy. 19, s. 23; III. bölüm, Ekim 1991, c. 2, sy. 20, s. 23; IV. bölüm, Kasım 1991, c. 2, sy. 21, s. 23; V. bölüm, Aralık 1991, c. 2, sy. 22, s. 23.

Azerbaycan’ın ileri gelen gazeteci ve yazarlarından olan Ömer Faik Numanzâde’nin 1985 yılında Bakü’de Kril alfabesiyle basılan *Hatıralarım* isimli kitabından bugünkü Türkçeye aktarılan metin, yazarın İstanbul’da geçen günlerini veriyor. 1882-1892 yılları arasında İstanbul’da kalmış olan Numanzâde, bir süre Medrese’de okuduktan sonra Darüşşafaka’yı bitirmiş, bir müddet de memurluk yapmış ve Azerbaycan’a döndükten sonraki hayatında on yıl öğretmenlik ve ardından uzun süren bir gazetecilik ve yazarlık hayatı sürdürmüştür. *Dergâh* dergisinde 5 bölüm hâlinde tefrika edilen hâtıraları (c. 2, sy. 18, Ağustos 1991-c. 2, sy. 22, Aralık 1991) devrin eğitim sistemi, aydınların ve öğrencilerin eğilimleri, içlerinde yeşertip büyüttükleri dünya, tahassürleri, korkuları, mektep-medreseye dair bakışlar vb. konularında dikkate değer notlar içeriyor.⁴⁰

31. Oğuz, İsmail Hakkı, *Ağla Yüreğim: Anadolu Devrimcisinin Not Defterinden*, İstanbul: Gita Yayınları, 2007.

1931 yılında Tosya Fevzipaşa İlkokulu’nda başlayan eğitimini Konya Askeri Ortaokulu (1940), Kuleli Askeri Lisesi (1942), Harp Okulu (1944) ve Polatlı Topçu Okulu (1946) sıralarında tamamlayan yazarın bu süreçteki askerî eğitim anıları kitapta önemli bir yer tutuyor. Bununla beraber askerî eğitim dönemi sonrasındaki kıta görevi ve Silahlı Kuvvetlerden ayrılarak Ankara Hukuk Fakültesi’nde sürdürdüğü yüksek öğrenim ve sivil hayatına dair anılarda da eğitimle ilgili önemli notlara rastlanıyor. Kitap “Birinci Kitabın Sonu” notuyla (s. 501) bitmesine rağmen ikinci bir cilt yayınlandığına dair bir bilgiye ulaşamadı. Kitabın sonunda yazarın şahsına dair bazı resmî belgelerin suretleri ile öğrencilik ve muvazzaflık döneminden fotoğraflar bulunuyor.

⁴⁰ Numanzâde’nin hâtıralarını yayına hazırlayan Fazıl Gökçek’in sunusundan özetlenmiştir. Söz konusu hatıralar daha sonra kitap olarak da basılmıştır: Ömer Faik Numanzade, *Kafkasya’dan İstanbul’a Hatıralar*, Fazıl Gökçek, İrfan Murat Yıldırım (haz.), İzmir: Akademi Kitabevi, 2000.

32. Onur, Bekir, *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi: Çocukluğun Sosyo-Kültürel Tarihine Giriş*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005.

En eskisi 1840’lardan, en yenisi ise 2004 yılından yaklaşık dört yüz anı ve yaşam öyküsü üzerinde yapılan veri toplama, sınıflama, çözümleme, yorumlama çalışmasıyla oluşmuş kitabında son yüz elli yıllık dönemin çocukluk tarihine eğilen Onur, konuyu çok yönlü olarak ele alıyor. Eğitim açısından bakıldığında okula başlama, okul ortamı, öğretmenler, dersler, düzen ve disiplin üzerine önemli bir birikim sunuyor.⁴¹ Yazarın alanında bu çapta bir ilk olan çalışmasının giriş bölümü ise özellikle yapmaya çalıştığı sosyo-kültürel tarih çalışması üzerine metodolojik çerçeveyi belirlemesiyle ve konuya dair literatürü değerlendirmesiyle öne çıkıyor.

33. Öcal, Mustafa, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat*, 3 Cilt, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.

Kısa veya uzun süreli, örgün veya yaygın dinî eğitimden sonra bu alanda hizmet vermiş 30 erkek 2 kadın ile yapılan mülakatlardan oluşan kitap, Cumhuriyet dönemi din eğitim-öğretimi ve pratikleri üzerine oldukça önemli bir belge niteliğinde. Zira kendisiyle görüşme yapılan kişilerin her birinin kendi kişisel eğitim hayatlarına dair aktarımları, yaşadıkları dönemin toplumsal panoramasına dair notları, meslekî yaşamlarına dair anıları konuya farklı açılardan ışık tutuyor.⁴² Mülakatların ortak unsurları bakımından (örneğin yaygın din eğitimi kanalları, örgün eğitim kurumları, eğitim-öğretim süreçleri, öğretmen-öğrenci ilişkileri, dönemselsel uygulamalar, öğretim yöntemleri, din eğitim-öğretimine dair eleştiriler ve karşı argümanlar vb.) bir değerlendirmesinin yapılmış olması veya en azından isim ve konu indeksi içermemesi gibi eksikliklerine rağmen din eğitim-öğretimi konusunda bu oylumda bir çalışma olarak ilk olması hasebiyle değerlendirilmesi gereken bir kitap.

34. Önal, Sami (haz.), *Tuğgeneral Ziya Yergök’ün Anıları: Harbiye’den Dersim’e (1890-1914) - Askeri Öğrencilik, Erzurum, Erzincan ve Dersim Harakâtı*, 2. baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006.

41 Özellikle kurumların tarihi bağlamında Darülaceze ve Himaye-i Etfal’e değinilen s. 110-114; son üç yüz yıllık eğitimin tarihsel perspektifle ele alındığı s. 114-134 ve aile içi ve kurumsal eğitimin ele alındığı s. 253-285 ve 287-399.

42 Öcal’ın Cumhuriyet dönemi din eğitimi ve öğretimi ile dinî hayata dair tasvirî bir girişiyile başlayan (s. 19-60) kitapta mülakat yapılan kişiler, kitaptaki sırasıyla, şunlar: Mehmet Naci Bilmen, Ahmet Özebeoğlu, Ahmet Göçmen, Şaban Erguz, Ahmet Bilgin, Harun Soydaş, Fazlı Lekesiz, Sevim Aykara (Turan), Selahattin Kaya, İmdat Necmettin Nursaçan, Nusret Vardar, Osman Nuri Alpaydın, Mehmet Hulusi Özkul, Ahmet Lütfi Kazancı, Ali Şakir Ergin, Bekir Topaloğlu, Beyza Bilgin, Cahit Baltacı, Halis Ayhan, Hayrettin Karaman, Hüseyin Bayram, İsmail Cerrahoğlu, İsmail Karaçam, Mehmet Esad Kılıçer, Mehmet Yaşar Kandımir, Mehmet Yalar, Mustafa Çuhadar, Selahattin Parlador, Süleyman Ateş, Süleyman Ulu-dağ, Tayyar Altıkulaç.

Okurunu Erzurum ve Erzincan'ın XX. yüzyıl başlarındaki dönemlerine, 1908 Dersim ve 31 Mart 1909 olaylarına götüren kitabın bunlardan daha bas-
kın özelliği askerî okullardaki eğitim öğretimle ilgili ayrıntılı bilgiler sunması-
dır. Erzurum Askerî Rüşdiyesi, Erzurum Askerî İdadisi, İstanbul Harbiyesi ve
Harp Akademisi sıralarından geçmiş Ziya Yergök'ün, okula girişten, sınıf yaşa-
masına ve öğrenciler arası ilişkilere kadar öğrenci hayatını; öğretmen ve subay-
lardan müfettişlere kadar eğitim kadrosunu; yatakhane ve hamamından çama-
sırına kadar gündelik öğrenci yaşamını; bayram, hıdrellez ve iftarından yemin
ve diploma törenine kadar merasimleri... vs. atlamadan adeta anbean kayda
geçirmiş olması kitabı askerî eğitim ve tarihçesi konusunda önemli bir ilk el ta-
nıklık konumuna getiriyor.

35. Özel, Sadri, *Harbiyeli*, 2. bs., İstanbul: Bizim Avrupa Yayınları, 2007.

Sadri Özel, çoğunlukla kurumsal ve kısmen de yasal zorluklarla siviller için
“gizli” bir dünyanın, orta ve yüksek düzey askerî eğitimin kapısını, kişisel yaşa-
masına geri bakışla, Harbiye günlerine dair roman üslubunda kaleme aldığı hâ-
tıralarıyla aralıyor.

36. Özemre, Ahmed Yüksel, *Akademik Yıllarım (1958-1984)*, İstanbul: Bo-
ğaziçi Yayınları, 2004.

Ahmed Yüksel Özemre, akademide geçirdiği yıllarına dair hâtıralarını içe-
ren kitabının ilk sayfalarında yer alan önsözünde (s. 9-25) bu yola girişinin kı-
sa bir panoramasını verdikten sonra İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde
başlayan akademi macerasının İTÜ, Atom Enerjisi Kurumu ve yine İstanbul
Üniversitesi'nde biten serencamını aktarıyor.

37. Pekolcay, Neclâ (Hilâl Ferşatoğlu, 1. kısmı hazırlayan; Elvan Şenörer, 2.
kısmı hazırlayan), *Geçtim Dünya Üzerinden*, İstanbul: Timaş Yayınları,
2008.

İlk kadın edebiyatçı akademisyenlerden Neclâ Pekolcay'ın *Geçtim Dünya
Üzerinden* ve *Vardım Dünya Sahiline* başlıklı iki kısımdan oluşan hâtıraları. İlk,
orta, lise ve yüksek öğrenimi, Edebiyat Fakültesi'ndeki eğitimi, yetişmesinde et-
kili olan kişiler ve olaylar, hocaları, hocalık tecrübeleri, talebeleri, meslektaşları
vb. hususlarda bilgiler içeren hâtıralarıyla N. Pekolcay, yüksek öğretim tarihimiz
ve özellikle de yüksek din eğitimi tecrübemizle ilgili önemli bilgiler veriyor.⁴³

38. Sabar, Ergun F., *Bir Cerrahın Kaleminden Bir Yaşam ve Bir Dönem: Ha-
yatımı Masaya Yatırdım*, İstanbul: Yakamoz Yayıncılık, 2007.

Babasının mesleğini tevarüs etmiş ve bir dönem Erzurum Atatürk Üniver-
sitesi Tıp Fakültesi dekanlığı da yapmış olan Sabar'ın Galatasaray Lisesi'nin ilk

43 Neclâ Pekolcay'ın hâtıralarının önemi hususunda daha ayrıntılı bir değerlendirme için ki-
tapta yer verilen İsmail Kara'nın “Bir Hâtıratın Peşinde” başlıklı sunuş yazısına bkz. s. 7-
10.

kısımında başlayıp dört yıllık Galatasaray hayatının ardından Robert Kolej’de tamamlanan ilk ve orta öğrenimine; 1954 yılında Cenevre Tıp Fakültesi’nde başlayıp Türkiye ve Amerika’da tamamlanan yüksek öğrenim ve uzmanlık çalışmalarına dair anılarının yer aldığı kitap, hem döneme dair gözlemler hem de yazarın eğitim hayatını geçirdiği okulları, bu okullarda yaşadığı ders içi ve ders dışı olaylara dair anıları, bir dönemin ve ayrıcalıklı bir zümrenin eğitim yaşamını sunuyor.

- 39.** Sağman, Ali Rıza, “Hâfız Ali Rıza Sağman’ın Çocukluk Hâtıraları”, *Dergâh Edebiyat Sanat Kültür Dergisi*, Düccane Cündiođlu (haz.), I. bölüm, Kasım 1998, c. 9, sy. 105, s. 31; II. bölüm, Aralık 1998, c. 9, sy. 106, s. 23; III. bölüm, Ocak 1999, c. 9, sy. 107, s. 23; IV. bölüm, Şubat 1999, c. 9, sy. 108, s. 23; V. bölüm, Mart 1999, c. 9, sy. 109, s. 23; VI. bölüm, Nisan 1999, c. 9, sy. 110, s. 23; VII. bölüm, Mayıs 1999, c. 10, sy. 111, s. 23; VIII. bölüm, Haziran 1999, c. 10, sy. 112, s. 22-23.

1305 (1888-1889) yılında Ünye’de doğmuş, 10 yaşında iken hâfızlık töreni yapılmış ve zamanında Sultanselimli Hâfız Rıza adıyla tanınan Ali Rıza Sağman’ın *Hayatının Hikâyesi* başlıklı hâtıralarının çevrimyazısı olan metin, *Dergâh* dergisinde 8 bölüm hâlinde tefrika edilmiştir. Ali Rıza Sağman’ın hâfızlık eğitim sürecinde yaşadığı sıkıntılar, hocalarına dair notları, hâfızlık eğitimine ailesinin yüklediği anlamlar, hâfızlık töreni hususlarında birinci ağızdan bilgiler içermesi yanında 1890’lı yılların Giresun havalisini nefis bir dil ve mahiyette tasviriyile de ayrı bir önem arz ediyor.⁴⁴

- 40.** Selim Ali Selâm, *Beyrut Şehremini’nin Anuları: 1908-1918*, Hassân Ali Hallâk (haz.), Halit Özkan (çev.), İstanbul: Klasik, 2005.

Beyrut belediye başkanlığı ve Osmanlı Meclis-i Mebusan azalığı yapmış Selim Ali Selâm’ın anılarından “Bazı gayretli ve hamiyetperver kişiler, Müslüman ahali ve özellikle çocukların eğitimi ile ilgilenecek bir cemiyet kurmak lüzumu hissetmişlerdi” (s. 88) sözleriyle takdim ettiği Cem’iyyetü’l-Makâsıdı’l-Hayriyyeti’l-İslâmiyye okulları ve bu okullarda görev almış Julia Tu’me, Şeyh Ahmed Abbas gibi eğitimciler (s. 88-92, 178); dönemin eğitim-öğretim hayatında eğitimci rolleriyle de aktif rol almış Şeyh Hasan el-Müdevver, Şeyh Muhammed Mustafa el-Galâyîni, Abdülaziz Çaviş, Reşid Rıza; ilme ve alimlere duyduğu sevgi ve “Oku evladım, cahillik utançtır” sözüyle meşhur Muhammed Beyhüm Efendi gibi zatlar hakkında notlar takip edilebilir.

- 41.** Serdengeçti, Osman Yüksel, *Bir Nesli Nasıl Mahvettiler*, [2. bs.], Ankara: Serdengeçti Neşriyatı, 1956.

İlk baskısı 1950’de yapılan, ardından Bakanlar Kurulu kararıyla toplatılan, bu sebeple de uzun yıllar illegal baskılarıyla milliyetçi muhafazakâr kit-

44 I. bölümde Düccane Cündiođlu hâtıralar ve Hâfız Ali Rıza Sağman hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir; bkz. Kasım 1998, c. 9, sy. 105, s. 31.

leye “neslimizi mahvedenlerin zihniyetini ve taktiklerini gösteren” (s. 3) kitap, Cumhuriyet dönemi devrimlerinin, devrimleri oturtma çabasındaki farklı politikaların eleştirilerini yaparken, bu politikaları uygulamakla görevli kişilerin ortaya koydukları eğitim özelindeki performanslara değinmektedir. Bu yönüyle Cumhuriyet döneminde eğitim alanında yapılan düzenlemelere ilişkin gerek kurumsal gerekse söylemsel düzeyde yapılacak analizlerde taraflardan birinin kayıtları olarak önem arz eden ve hesaplaşılması gereken bir metin.

42. Serdengeçti, Osman Yüksel, *Mabetsiz Şehir*, Ankara: Serdengeçti Neşriyatı, 1949.

Daha sonra müteaddit baskıları yapılmış⁴⁵ olan kitapta yer alan “Bir Fakültenin İçyüzü” başlıklı yazı (s. 39-50), Serdengeçti’nin kendi zaviyesinden DTCF’deki ahlâkî, dilsel ve millî yozlaşmaya dair tespitlerini içeriyor. Dil, içerik, iddia ve tahlillerindeki⁴⁶ seviyesi birçok anlamda “belden aşağı” çalışan metin önce *Serdengeçti* dergisinde yayımlanır. Fakülte bu yazı sebebiyle Osman Yüksel Serdengeçti’ye “tard” cezası verir. Ardından da Osman Yüksel mahkemeye verilir. Kitapta yer alan Ankara Birinci Asliye Mahkemesi’nde okunduğu ifade edilen Serdengeçti’nin savunması da benzer birçok gözlemini ve tespitini içermektedir (s. 51-62). Her iki yazının da dönemin gençliğinin ve yer aldıkları kampların birbirlerine yönelik tutumları, bunların eğitim-öğretim kurumlarının atmosferine ve okul hayatında taraflar arası ilişkilere yansımaları, okul şiddeti ve zorbalık, öğrenci kültürü vb. dair çalışmalar yapacaklar için önemli ipuçları içerdikleri söylenebilir.

43. Soysal, M. Emin, *Kızılçullu Köy Enstitüsü Sistemi*, c. 1, İzmir: Marifet Basımevi, 1940; c. 2, Bursa: Ankara Kitabevi, [1943].

Köy Enstitüleri Kanunundan yaklaşık üç yıl önce, 1 Kasım 1937’de kurulmuş olan ve kanunun çıkmasına, başka köy enstitülerinin kurulmasına öncülük yapmış olan Kızılçullu Köy Enstitüsü’nün, kuruluşundan itibaren müdürlüğünü yapmış yazarın kaleminden çok yönlü öyküsü. Kitapta Enstitünün fiziksel şartları, Enstitüyü doğuran sebepler, öğrenci alımı, müfredatlar, işleyiş vb. hususlarda birinci ağızdan ve deneyime dayanan bilgiler bulunuyor. Yazarın ayrıca *Köy Enstitülerinin Tarihçesi ve Kızılçullu Köy Enstitüsü* (Bursa: Yeni Basımevi, 1943) adlı bir eseri de vardır ki benzer bir mahiyettedir.⁴⁷

44. Teksözlü, Salih, *Müfettiş Geliyor*, İzmir: Endüstri Basımevi, 1953.

Köy okullarında öğretmenlik yapmış, aynı ortamda birçok meslektaşıyla

⁴⁵ Örneğin İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1995; İstanbul: Görüş [Yayınları], t. yok.

⁴⁶ Örneğin ahlâkî zaaf ve tereddiyi ifade etmek üzere yazılmış s. 41-45 (özellikle s. 41, alıntılamaya hicap duyulacak son satırlar), Pertev [Naili] Boratav’ın komünizme duhulünün Nihal Adsız’dan nakille psikolojik tahlilinin yapıldığı s. 48’deki dipnot ilh.

⁴⁷ Fuat Gündüzalp, *a.g.e.*, c. 2, s. 47-49’dan özetlenmiştir.

bulunmuş ve çok sayıda müfettiş görmüş bir öğretmenin kaleminden teftiş sistemine ve müfettişlere dair traji-komik öykücükler, anılar.⁴⁸

45. Timurtaş, Abdülhadi, *Botan Müderrislerinin Piri Molla Muhammed Zıvıngi*, İstanbul: Kent Yayınları, 2008.

Timurtaş, Cumhuriyet döneminde Siirt'in önde gelen medrese hocalarından olan Molla Muhammed Zıvıngi'nin hayatını ve tedrisatını öğrencileriyle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerle ve oğlu Abdülğafur Turhan'ın babasının hayatına dair kaleme aldığı beş sayfalık bir müsveddeye dayanarak, kısa ancak detaylı bir şekilde ele alıyor. Kitaptan 1876-1931 yılları arasında yaşamış bir müderrisin hem gündelik yaşamına ve bölgenin sosyal tarihine dair hem de gerek medrese ve gerekse medresedeki bir hocanın kişisel öğretim yaşamına dair değerli notlar izlenebilir.

46. Toker, M. Tarhan, *İnkılâbın Köy Muallimi*, Denizli: yayl.y., 1935.

1930'da İzmir Muallim Mektebi'ni bitirdikten sonra Denizli'nin Çal, Bekilli, Kayalık ilkokullarında öğretmenlik ve müdürlük yapmış olan yazarın kendi meslekî yaşamının ilk yıllarına dair hatıraları. Şehirden köye tayin edilen bir öğretmenin, köye ulaştığı ilk andan itibaren köyü ve köylüyü geliştirme çabaları ekseninde anlatı tarzındaki kitap, okul-çevre ilişkileri bağlamında ve toplumsal dönüşümde öğretmenin rolü üzerine notlar içeriyor.⁴⁹

47. Tonguç, İ. Hakkı, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları (1935-1946)*, Engin Tonguç (haz.), İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1976; 2. bs., İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1990; 3. bs., Ankara: Güldikeni Yayınları.

Kitap, İsmail Hakkı Tonguç'un İlköğretim Genel Müdürlüğü görevinde bulunduğu 1935-1946 yıllarını kapsayan dönemde yazmış olduğu mektuplardan oluşmaktadır (s. 5). Bir kısmı açık mektup hüviyetindeki mektuplar Tonguç tarafından çalışma arkadaşlarına, köy enstitüsü yönetici ve öğretmenlerine, değişik kademelerdeki yönetici, öğretmen ve öğrencilere, bazı yazarlara gönderilmiştir. Köy Enstitülerinin kuruluş yıllarına ait mektuplardan oluşması ve dönemin önemli aktörlerinden birinin çalışmalarının, etrafındaki ağla beraber izlenmesine olanak vermesi kitabı önemli kılıyor. Ancak belge değeri açısından aynı şeyi ifade etmek pek mümkün değil; zira yayına hazırlayanın mektuplardaki bazı isimleri kapatmış olması -kendisinin de ifade ettiği gibi (s. 8)- ve Tonguç'un mektuplarına cevap mahiyetindeki mektupları kitaba almaması bu yöndeki kıymeti zayıflatmakta.

48. Turan, Kemal, "Bir Alman Eğitim[ci]ye Göre Savaş Yıllarında Osmanlı Maarifi: F. Schmidt'in Eğitim Reformu Raporu", *İstanbul Araştırmaları* 4, Kış 1998, s. 199-236.

48 Fuat Gündüzalp, *a.g.e.*, c. 3, s. 240-241'den özetlenmiştir.

49 Fuat Gündüzalp, *a.g.e.*, c. 1, s. 131-132'den özetlenmiştir.

1914-1915'te Almanya ile askerî ilişkilerin yanı sıra eğitim ve kültür alanında da ilişkilere ağırlık vermeyi kararlaştıran Osmanlı hükûmetinin Alman Dışişleri Bakanlığı ile sağladığı mutabakat çerçevesinde Bükreş'te görevli bulunan Franz Schmidt müşavir olarak davet edilir. 1 Mart 1915'te eğitim sisteminin iyileştirilmesiyle ilgili görevine başlar. 1915-1919 yılları arasında İstanbul'da ve Anadolu'daki bazı vilayetlerde gezi ve incelemelerde bulunarak bir eğitim planı/raporu hazırlar. Makale, Turan'ın üç sayfalık sunuşunun ardından Schmidt'in bir anı tarzında kaleme aldığı bu raporun tercümesinden oluşmaktadır. Rapordan dönemin eğitim yaşamına dair gözlemlerin yanında yapılanma, öğretmen yetiştirme ve öğretim programları alanlarındaki sorunlar izlenebilir.

49. Tümay, Sevim Ay, *Anular - Geçmiş Mazi Olmadı...*, İstanbul: 47 Numara Yayıncılık, 2008.

Üsküplü bir anne ile Selanikli bir babanın kızı olarak 1926'da İzmir'de doğmuş yazarın hâtıralarında kendisi ve ailenin fertleri üzerinden İzmir ilkokulları, İzmir Kız Lisesi, İzmir Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu, Gazi Terbiye Yüksek Okulu, Maarif Koleji hayatına ve dönemin sosyal yaşamına dair notlar yer alıyor.

50. Uslucan, Fikret, "Mâzi Geçmiş Değildir: Hayâli Cihan Değenler Mâzide Kalmasın", *Dergâh Edebiyat Sanat Kültür Dergisi*, I. bölüm, Ekim 2002, c. 13, sy. 152, s. 22-23; II. bölüm, Kasım 2002, c. 13, sy. 153, s. 23; III. bölüm, Aralık 2002, c. 13, sy. 154, s. 23; IV. bölüm, Ocak 2003, c. 13, sy. 155, s. 22-23; V. bölüm, Şubat 2003, c. 13, sy. 156, s. 23; VI. bölüm, Mart 2003, c. 14, sy. 157, s. 23; VII. bölüm, Nisan 2003, c. 14, sy. 158, s. 23; VIII. bölüm, Mayıs 2003, c. 14, sy. 159, s. 23; IX. bölüm, Haziran 2003, c. 14, sy. 160, s. 23.

Yazarın ailesinin Buhara'dan başlayan öyküsünün de yer aldığı hâtıraları özellikle "hocaya hürmet" ekseninde seyrediyor. Yazar hâtıralarında hoca-öğrenci ilişkileri ve iyi bir hocanın hususiyetleri konularına örnek teşkil edecek hâtıralarını paylaşıyor. *Dergâh* dergisinde 9 sayı boyunca tefrika edilmiş hâtıralarda yazar Muammer Gül, Kırmılı Hakkı Hoca, Celâl Tarakçı, Sadreddin Yüksel, Emin Saraç, Ali Rıza Ömeroğlu, A. Fikri Yavuz, Örumceksiz Dede Camii imamı Hüseyin Hoca, Ali Gedik, Nur-i Osmaniye Camii imamı Özcan Hoca, Gönenli Mehmet Efendi, Yusuf Sezer Hoca'dan, özellikle de öğretmen ahlâkı ve öğretmende aranan özellikler konularında önemli hâtıralar aktarıyor. Yayıncı ve örgün din eğitiminde hocanın rolü ve toplumun bu konuda değişen bakışımın da izlenebileceği bir hâtıralar toplamı.

51. Yeğınobalı, Nihal, *Cumhuriyet Çocuğu*, 8. bs. [kapakta 2. bs.], İstanbul: Doğan Kitap, 2005.

Birçok çeviriye imza atmış 1927 doğumlu yazarın, otuzlu yılların Manisa'sında yaşadığı günlere dair gözlemlerinden oluşan kitapta, çoğunluğu ilköğretim hayatına ve az bir bölümü de (s. 207-225) Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ne dair anıları yer alıyor.

52. Yılmaz, Önay, *Nazilerle Beş Yıl*, 2. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.

Kitap, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Atatürk tarafından Almanya'ya Freiberg Madencilik Okulu'na gönderilen öğrencilerden Galip Özen (1916-1979), Namık Esmer (1917-1996), Gürbüz Fındıklıgil (1916-1995), Muammer Kaymakçalan (1914-1987) Enver Ediger (1912-1983)'in mektuplarına, fotoğraf ve belgelerine, anılarına, kendileriyle yapılan görüşmelere ve bıraktıkları ses kayıtlarına dayanılarak Önay Yılmaz tarafından kaleme alınmış belgesel bir romandır. Özellikle olağanüstü şartlarda yurt dışında eğitim üzerine anekdotları ve her biri yurda döndükten sonra Zonguldak Madencilik Yüksek Okulu, İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi gibi kurumlarda görev almış kahramanlarıyla yüksek teknik eğitimin arka planına dair içerdiği veriler açısından önemli bir çalışma.

Education in Memoirs

Alpaslan DURMUŞ

Abstract

Though the field of education is comprised of a number of subfields, as a whole, it produces knowledge concerning the process of human learning and implements practices based on this knowledge. The personal memories of the subjects themselves who conduct studies on education as well as of those of others (particularly, those in written form) that can be accessed by a variety of methods and tools provide extremely important material that can be exploited as resources. This material not only may serve as a source on its own or in itself, but it may also be utilized as an auxiliary source for comparison with other data or as supporting evidence. The present article treats certain aspects of school memories and, in addition, touches on the different kinds of memories, on the historical background of schools, and student yearbooks. Appended to the article is an annotated bibliography of some texts of memories pertaining to schooldays and citations of some student yearbooks.

Keywords Memory; school memories; historical background of schools; student yearbooks, annotated bibliography.

Hatırlardaki Eğitim

Alpaslan DURMUŞ

Özet

Eğitim bilimleri birçok alt dalıyla birlikte bir bütün olarak insanın öğrenme sürecine dair bir bilgiyi ve bu bilgiden neşet eden uygulamaları üretir. Eğitimle ilgili gerek araştırmayı yapan öznenin kendi kişisel hâtıraları, gerekse başta yazılı belgeler olmak üzere çeşitli araç gereçlerle ulaştığı başkalarının hâtıraları bu üretim çarkı için son derece önemli veriler sunar. Bu veriler tek başına/kendinden ibaret bir kaynak olabildiği gibi başka bir kaynağın sunduğu veriyi kontrol etmeye ya da desteklemeye hizmet eden yardımcı kaynaklar olarak da kullanılabilir. Makalede; hatırlardaki eğitimin tespitinin bir kısım faydaları ele alınmış, ardından bunların elde edilebileceği türler olarak anılar ve okul tarihçelerine değinilmiş, 52 adet eğitim içerikli hâtura metninin açıklamalı bibliyografyası verilmiştir.

Anahtar Kelimeler Hâtura, eğitim hâtıraları, okul tarihçesi, öğrenci yıllığı, açıklamalı bibliyografya.